

mesi veya rehin vermesi ona, karşı edimi talep edebilme hakkını bahşetmediği gibi yapacağı kısmî ifâ da kendisine karşı edimi isteme hakkını vermez. Çünkü onun yükümlü olduğu tam ve gereği gibi bir ifâdır. Öte yandan, birden fazla önce ifâ borçlusunun bulunması halinde borçlulardan biri kendi payına düşeni ifâ ettiğinde edimin diğer borçluların payına düşen kısmı da ifâ edilmedikçe sonra ifâ borçlusuna ifâyâ zorlanamaz. Çünkü alacaklı açısından böyle bir ifâ kısmî bir ifâdır. Önce ifâ borçlusunun, borçlanılan evsaf ve nitelikleri taşımayan bir edim sunması da böyledir. Önce ifâsı gereken edimin alacaklısı alacağını tecil etmişse, borçluyu tamamen ibrâ etmişse veya borçlusu olduğu üçüncü bir kişiyi borçlunun üzerine havale etmişse (alacağın temlik) artık önce ifâ borçlusu, karşı edimi talep hakkına kavuşur (bk. HAPİS HAKKI).

Literatürde ifânın ispatında vasıf istisnâbı üzerine bina edilmiş fikhî kaideler esas alınmıştır. Alacaklının gereği gibi bir ifânın sunulmasına imkân vermemesi veya gereği gibi sunulan ifâyı haklı bir sebebe dayanmadan kabul etmemesi onu temerrüde düşürür. Bu durumda bir taraftan borçlunun sorumluluğunu hafifleten hükümler devreye girerken diğer taraftan ona tevdi, fesih gibi kurumlara başvurarak borçtan kurtulma imkânı tanınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Dâvûd, "Büyû", 11; İbn Mâce, "Şada-kât", 10, 11, 14, 15; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Aşl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1410/1990, V, 6, 9, 23, 45-46, 51-52, 67, 75, 79; Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut 1983, VIII, 209; Sah-nûn, *el-Müdevene*, III, 402; IV, 16-17, 42, 51, 96-97; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 103, 301; Serah-sî, *el-Mebsûr*, XII, 135-136, 139, 200; XIII, 192-195; XV, 41, 106-118, 139-141; XIX, 11, 32, 144, 159; XX, 81-82; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 156-158, 214-219, 233-240, 244-245, 250-251, 262-263, 292; VI, 11-19, 29, 98; VII, 171, 395; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), IV, 56-59, 121-128, 134, 145, 327, 334-341, 360, 530, 542, 577, 581, 588, 593, 617; V, 48-49, 97, 116, 159-160, 413, 434, 443, 460-461, 475, 528, 660-661; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347, III, 189-190, 253-254, 289; M. Ali el-Mekkî, *Tehzîbü'l-Furûk* (Karâfî, *el-Furûk* içinde), I, 170; İbnü's-Şât, *İdrârü's-şurûk* (Karâfî, *el-Furûk* içinde), III, 253; Nevevî, *el-Mecmû*, IX, 270-271; a.mlf., *Ravzatü't-tâlibîn*, Beyrut 1985, II, 13; IV, 13, 31; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fikhiyye*, Tunus 1982, s. 252-254, 257, 260-263; İbn Kayyım el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'în*, Beyrut, ts., II, 8-9, 29-30; Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâ'id* (nşr. Fâik Ahmed Mahmûd), Küveyt 1402/1982, I, 102; İbn Receb, *el-Kavâ'id*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâd el-hadîse), s. 55-56; Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebsîratü'l-hükkâm*, Kahire 1301, I, 127; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), V, 131-132,

219; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Kahire 1378/1959, s. 329, 395, 523; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, Beyrut, ts., VI, 126; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, II, 65-70, 115-119, 237; Derdîr, *eş-Şerhu's-şagîr 'alâ Akrebi'l-mesâlik*, Birleşik Arap Emirlikleri 1989, III, 195-196, 200, 203, 280-285, 513; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, V, 157-158; Mecel-le, md. 41, 287, 293-294; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, tür.yer.; Hüseyin Ali ez-Zünnûn, *en-Nazariyyetü'l-'âmme li'l-fesh fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûnî'l-medenî*, Kahire 1946, tür.yer.; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-'âmme li'l-mucebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1948, tür.yer.; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fik-hü'l-İslâmî fi şevbihi'l-ceddî*, Dimaşk 1958, I, 288-289; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1954, tür.yer.; a.mlf., *Nazariyyetü'l-'akd*, Beyrut, ts., s.130-131, 464-486; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1974-82, I-II, tür.yer.; a.mlf., "Akîd", *DîA*, II, 251-256; a.mlf., "Ayn", a.e., IV, 257-258; Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, İstanbul 1976, I, tür.yer.; II, 11, 19-20, 100, 109; Abdünnâsir Tevfik el-Attâr, *Nazariyyetü'l-ecel fi'l-iltizâm fi's-şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-kavânini'l-'Arabiyye*, Mısır, ts., tür.yer.; Talbe Vehbe Hat-tâb, *Ahkâmü'l-iltizâm beyne's-şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânûn*, Kahire, ts., tür.yer.; Ahmed Haccî el-Kürdî, *Fikhi'l-mu'âvedât*, Dimaşk 1982; Selâhattin Sulhi Tekinay v.dğr., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, İstanbul 1988, s. 1037-1038, 1079; Cevdet Yavuz, *Borçlar Huku-ku Dersleri Özel Borç İlişkileri*, İstanbul 1989, tür.yer.; a.mlf., "Dâva", *DîA*, IX, 12-16; Ali el-Haffî, *el-Milküyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1990, s. 164-179; a.mlf., *ed-Damân fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1971, tür.yer.; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Ankara 1991, III, 94-98, 129, 142; Beşir Gözübenli, "Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler", *Para, Faiz ve İslâm*, İstanbul, 1992, s. 69-79; Bilal Aybakan, *İslâm Hukukunda Borçların İfâsı*, İstanbul 1998, tür.yer.; İbrahim Kâfi Dönmez, "Hüküm icrâti'l-'ukûd bi-vesâ'il-i-ittisâ-li'l-hadîse fi'l-fikhi'l-İslâmî muvâzenen bi'l-fikhi'l-vaz'î", *Mecelletü'l-mecma' fi'l-fikhi'l-İslâmî*, II/6, Cidde 1990, s. 966-1050; a.mlf., "Ce-hâlet", *DîA*, VII, 219-222; "Garar", a.e., XIII, 366-371; Ali Bardakoğlu, "Bey", a.e., VI, 13-19; a.mlf., "Cins", a.e., VIII, 20-21; a.mlf., "Edâ", a.e., X, 389-392; a.mlf., "Fesih", a.e., XII, 427-436; Mehmet Akif Aydın, "Borç", a.e., VI, 285-291; a.mlf., "Deyn", a.e., IX, 266-268; Hamza Aktan, "Damân", a.e., VIII, 450-453; Yunus Apaydin, "Fesâd", a.e., XII, 417-421.



BİLAL AYBAKAN

el-İFÂDE ve'l-İ'TİBÂR (الإفادة والاعتبار)

Abdüllatif el-Bağdâdî'nin
(ö. 629/1231)

Mısır'ın coğrafi, sosyal
ve kültürel yapısını konu alan eseri.

Tam adı *el-İfâde ve'l-İ'tibâr fi'l-umû-ri'l-müşâhede ve havâdisi'l-mu'âyene bi-arzı Mısır*'dir. Müellif önce Mısır'la ilgili on üç fasıldan oluşan, fakat günümüze

kadar gelmeyen *Ahbâru Mısır* adlı bir eser kaleme almış, daha sonra 600 (1204) yılında bunu *el-İfâde ve'l-İ'tibâr* adıyla ihtisar ederek Halife Nâsir-Lidînillâh'a it-haf etmiştir. Kitap iki bölüm (makale) halinde düzenlenmiş olup birinci bölüm altı, ikinci bölüm üç fasıldan oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk faslında Mısır'ın coğ-rafi konumu, topografik yapısı, iklim özel-likleri, Nil nehrinin kaynağı, taşma ve çe-kilme dönemleri, bu dönemlerde ortaya çıkan hastalıklar ve sebepleri gibi konu-lar işlenmiştir. İkinci fasıl bitki türlerine, özellikle sebze ve meyvelerin tanıtımına ayrılmıştır. Bağdâdî, hekim olmanın ken-disine kazandırdığı dikkat ve tecessüsün yanı sıra bitkilerin ilâc yapımındaki öne-mini de iyi bildiği için her bitkinin kök, gövde, yaprak, çiçek, meyve ve tohum aşamalarındaki görünümünü tasvir eder. Ayrıca bitkilerin muhtelif yörelerde han-gi adlarla anıldığını, besin değerini, tadı-nı ve ilâç olarak tıptaki faydasını veciz bir üslûpla anlatır. Üçüncü fasıl Mısır'daki hayvan türlerine ayrılmıştır. Müellifin bu-rada kuluçkadan civciv yetiştirmeyi an-latırken verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Dördüncü fasılda arkeolojik eserleri tanı-tırken ilginç tesbitlerde bulunur. Meselâ birçok küçük ehramın Selâhaddîn-i Eyyû-bî'nin kumandanlarından Emîr Karakuş tarafından yıkılarak taşlarıyla Kahire ve Fustat şehir surlarının, ayrıca Kahire Kalesi'nin inşa edildiğini, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin oğlu el-Melikü'l-Azîz'in de cahil devlet adamlarının önerilerine uyarak eh-ramların yıktırılmasını emrettiğini, fakat sekiz ay çalışıldığı halde bunun başarıla-madığını anlatır. Ancak onun burada, İs-kenderiye Kütüphanesi'ndeki kitapların Hz. Ömer'in emriyle yakıldığına dair ver-diği yanlış bilgi sonraki tarihçiler için kay-nak oluşturmuş, bu durum İslâm mede-niyetini eleştirmek isteyenlere bir fırsat teşkil etmiştir. Beşinci fasılda Mısır'ın il-gin mimarisıyla gemi inşasından, kısa olan altıncı fasılda da yemek kültüründen söz edilmektedir.

Eserin ikinci bölümünün ilk faslı Nil nehri hakkında ayrıntılı bilgi içermekte, ikinci fasılda ise Nil sularının azalması so-nucu 597 (1200-1201) yılında meydana gelen kuraklığın yol açtığı kıtlık anlatıl-maktadır. Üçüncü fasılda yer alan bilgile-rin önemli bir kısmı pahalılık ve açlığın yol açtığı trajik olaylarla ilgilidir. Buna göre yirmi iki ay zarfında (Şevval 596 - Receb 598 / Temmuz 1200 - Nisan 1202) divanda resmî kayıtlara geçen ölü sayısı 111.000 kişiyi bulmuştu. Bu fasılda ayrıca 598

(1201-1202) yılında meydana gelen şiddetli bir depremin birçok can ve mal kaybına sebep olduğu belirtilmektedir.

Çok iyi bir gözlemci olan Bağdâdî, Kahire yakınlarında insan iskeletlerinden oluşan bir tepcikte yaptığı araştırmada Galen'in insan anatomisi hakkında verdiği bilginin yanlış olduğunu tesbit etmiştir. Ona göre insanın alt çene kemiği Galen'in iddia ettiği gibi iki parça değil yekpâredir. Müellif bu gözlemleri sayesinde tıp kitaplarından öğrendiklerini test etme imkânı bulmuştur.

el-İfâde ve'l-i'tibâr, erken dönemde Batılı araştırmacıların dikkatini çeken eserler arasında yer almaktadır. İngiliz şarkiyatçılığının kurucusu sayılan Edward Pococke, eserin müellif hattıyla olan nüshasını beş yıl kaldığı Halep'ten dönerken (1636) beraberinde getirip Oxford'daki Bodleian Library'ye vermiş ve eseri Latince'ye tercüme etmişti. Tercüme Arapça metniyle birlikte Thomas Hyd tarafından yayımlanmıştır (Oxford 1702). Joseph White 1782'de bu metni istinsah ettikten bir süre sonra neşretmiştir (Tübingen 1789). Büyük Pococke'un torunu olan Pococke eseri yeniden Latince'ye çevirmeye başlamışsa da ölümü dolayısıyla çeviriyi White tamamlayarak Arapça metniyle birlikte yayımlamıştır (Oxford 1800). Almanca tercümesini ise Samuel Friedrich Günther Wahl gerçekleştirmiştir (Halle 1790). *el-İfâde ve'l-i'tibâr*'ın en başarılı çevirisini Antoine Isaac Silvestre de Sacy yapmış ve Arapça metniyle birlikte dipnotlar ekleyerek *Relation de l'Égypte par 'Abd al-Laîf* adıyla neşretmiştir (Paris 1810). Mısır'da bu çalışmayı esas alan ve sadece Arapça metni ihtiva eden yayımla (Kahire 1286) Selâme Mûsâ'nın *'Abdullaîf el-Bağdâdî fi Mısır* adıyla gerçekleştirdiği yayım (Kahire 1353) ticarî amaçlıdır. Bül Galyûncî'nin (Paul Ghalioungui) *'Abdullaîf el-Bağdâdî tabîbü'l-karnî's-sâdis el-hicrî* adlı çalışması içinde yer alan eser de (Kahire 1958, s. 65-152) son iki neşrin tekrarı mahiyetindedir. Bodleian Library'deki nüshanın John A. Videan'ın önsözyle faksimile yayımından sonra (London 1961) Kamal Hafuth Zand ile John A. Videan ve Ivy E. Videan eseri İngilizce'ye çevirerek Arapça metniyle birlikte neşretmişlerdir (London 1965). Ahmed Gassân Sebânû eseri tahkikli neşir diye yayımlamışsa da (Dimaşk 1403/1983) basit bazı dipnotları dışında önceki basımlardan pek farkı yoktur. Nihayet Ali Muhsin İsâ Mâlûllah kitabın ciddi bir neşrini gerçekleştirmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullaîf el-Bağdâdî, *el-İfâde ve'l-i'tibâr* (nşr. Ahmed Gassân Sabânû), Dimaşk 1403/1983; a.e. (nşr. Ali Muhsin İsâ Mâlûllah, *el-Mevrid* içinde), XIII/1-2, Bağdad 1984, s. 163-182; İbn Ebû Usaybia, *'Üyûnû'l-enbâ*, s. 683-696; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât*, II, 385-388; Brockelmann, *GAL*, I, 632-633; *Suppl.*, I, 880-881; Sezgin, *GAS*, III, 30-31; IV, 9-10; Abdülkerim Şehâde, *"'Abdullaîf el-Bağdâdî"*, *Proceedings of the First International Symposium for the History of Arabic Science*, Halep 1977, I, 693-734; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aris-toteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 286-287; P. Galyonci, *'Abdullaîf el-Bağdâdî*, Kahire 1985; S. M. Stern, *"'Abd al-Laîf al-Bağdâdî"*, *El*² (İng.), I, 74; Abdülhalim Muntasir, *"el-İfâde ve'l-i'tibâr"*, *Tİ*, I, 116-122.



MAHMET KAYA

İFÂZA

(الإفظة)

Hac esnasında hacıların Arafat, Müzdelife ve Mina'dan ayrılışını ve bunu düzenleme işini ifade eden terim.

Kökünde "çoğalıp taşma, bol ve yaygın olma" anlamı bulunan ifâza kelimesi sözlükte "kalabalık olarak ve çabucak dağılmak" mânasına gelir. Gerek Câhiliye devrinde gerekse İslâmî dönemde hacıların kalabalık gruplar halinde Arafat'tan Müzdelife'ye, Müzdelife'den Mina'ya akın etmeleri ve Mina'dan Mekke'ye dönmeleri ifâza kelimesiyle anlatılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, "Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-ı Harâm'da Allah'ı zikredin ..." (el-Bakara 2/198); "Sonra insanların kalabalık halde döndüğü yerden siz de dönün. Allah'tan mağfiret isteyin" (el-Bakara 2/199) meâlindeki âyetlerde ve birçok hadiste (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "fyd" md.) ifâza bu anlamda geçmektedir. İfâzanın ardından yapılması sebebiyle hac-cın rûknü olan tavafa "tavâf'ül-ifâza" denilmiştir.

Câhiliye döneminde Araplar, ifâza kelimesini Arafat'ta hac menâsîkini yürütme ve Arafat'tan çıkış izni verme yetkisi için de kullanyorlardı. Bu anlamda ifâza Arafat'tan inen hacıların Müzdelife'de toplanmalarına, Mina'da şeytan taşladıktan sonra Mekke'ye veya memleketlerine dönmelerine izin verme yetkisini ifade eden icâzenin alanı içine girmekte ve bazı kaynaklarda icâze ile ifâza aynı mânada kullanılmaktadır. İbn Abdürabbih, İslâm'ın zuhuru sırasında icâze yetkisi kendisinde olan Kerib b. Safvân'ı "sâhib'ül-ifâza" olarak tanıtır (*el-İkdü'l-ferid*, III, 300). İbn Hişâm, sadece Müzdelife vakfesinden

sonra Mina'ya intikal iznini "İfâza" başlığı altında verir (*es-Sîre*, I, 121 vd.). Ancak İbn Kesîr (*el-Bidâye*, II, 206) ve Âlûsî (*Bulûğu'l-ereb*, I, 248) bu merasimi de icâze olarak zikrederler.

İbn Hişâm'ın verdiği bilgiye göre Câhiliye döneminde Arafat'tan hacıları sevk etme görevi Mudar'dan Gavs b. Mür b. Üdd'e aitti. Annesi, bir oğlu olduğu takdirde onu Kâbe'nin hizmetine vereceğini söylemiş, Gavs doğunca da adağını yerine getirmişti. Kâbe'de hizmet eden Gavs'a bundan dolayı Arafat'ta icâze yetkisi verilmiş, kendisine ve ondan sonra bu görevi yerine getiren çocuklarına "Sûfe" denilmiştir. Hacıların Mina'da cemrelerde şeytan taşlamasına ve teşrikin ikinci gününü gruplar hâlinde Mekke'ye gitmesine izin verme yetkisi de Sûfe'de idi. Acele işi olanlar veya memleketlerine çabuk dönmeyi düşünenler, Sûfe'nin bir an önce şeytan taşlama merasimini başlatmasını isterlerdi. Ancak Sûfe güneş batıya meyledinceye kadar bekler, sonra kalkıp taşlamayı başlatırdı. Şeytan taşlama görevini yerine getirenlerin hemen Mekke'ye akın etmesine izin verilmezdi; kabile görevlileri Akabe'nin iki yanını tutarak hacıların geçmesini engellerdi. Sûfe mensuplarının hepsi geçtikten sonra diğer kabilelerin geçişine izin verilmesi kendini daha şerefli sayan bazı kabile halkına ağır gelirdi. Buna rağmen Mekke'ye hâkim olanlar değişse de icâze yetkisi hep bunlarda kalmış, Sûfe'den bu işi yapacak kimse kalmayınca yetki yakın akrabaları Temîm'den Sa'doğulları'na geçmiştir. Kureyş kabilesinin reisi Kusay b. Kilâb Mekke'ye hâkim olduğu zaman icâze bu kabilede Safvân b. Hâris oğullarında bulunuyordu. Kusay, Mekke'ye oldukça uzak sayılan Temîmoğulları'nın bu görevini siyaseten kendilerinde bıraktı.

Câhiliye döneminde ifâza görevi, Mudar soyundan Kays Aylân'a bağlı Benî Advân tarafından yerine getiriliyordu. Kusay b. Kilâb, hacla ilgili diğer görev ve yetkileri de eski sahiplerinin elinde bıraktı. Araplar bu dönemde terviye günü Zülmecâz'dan ayrılarak arefe günü Arafat'a çıkarlardı. Arefe günü hilleden (Kureyş ve müttelikleri dışındaki kabileler) olanlar Arafat'ta, humus sınıfından olanlar ise (Kureyş ve müttelikleri) Harem bölgesi içindeki Nemire'de hazır bulunurlardı. Bunlar, Resûl-i Ekrem'in Arafat'ta vakfe yapmasını hayretle karşılamışlardı (Buhârî, "Hac", 91-92). Bakara süresinin 198-199. âyetleriyle bu Câhiliye geleneğine son verilmiş ve Hz. Peygamber halkın